

גיוס ש"שים לפעילות חינוכית ברשויות ניקוז ונחלים

תובנות מעשיות מפעילות ברשות ניקוז ונחלים קישון

שילוב בני ובנות שנת שירות (להלן: ש"שים) ומתנדבי שירות לאומי/אזרחי בפעילות החינוכית והסביבתית של רשויות הניקוז והנחלים מאפשר להרחיב את פעילות הרשות ולחזק את הקשר עם בתי הספר והקהילה. הש"שים מביאים איתם כוח אדם צעיר ומחויב, בעלות נמוכה מעט יותר מזו של עבודה עם מדריכי עזר בוגרים, ופועלים לאורך שנה שלמה, דבר היוצר רצף חינוכי והעמקת תהליכים בשטח.

המתנדבים יכולים להשתלב במגוון משימות כגון: הדרכות בבתי ספר, פעילות שטח, ניטור, הסברה ופרויקטים קהילתיים ובכך לסייע לרשות להגיע ליותר כיתות וליותר אתרים. מעבר לפן התפעולי, הם משמשים 'שגרירים צעירים' של הרשות ומחזקים את הקשר בין הדור הצעיר לבין הסביבה והנחלים.

המסמך מבוסס על הניסיון שנצבר ברשות ניקוז ונחלים קישון בשנים 2024-2026, ומציג בקצרה את שלבי ההיערכות, השותפויות, ההיבטים התקציביים והלוגיסטיים הנדרשים להפעלת מתנדבים לצד יתרונות ואתגרים. עיקר הניסיון שנצבר הוא בגיוס ש"שים בלבד, ועל כן המסמך שם דגש על מודל התנדבות זה.

תיאור הפעילות ברשות ניקוז ונחלים קישון:

במהלך השנתיים האחרונות פועלות ברשות ניקוז ונחלים קישון (להלן: הרשות) קבוצות בני ובנות שירות (10-6 בכל מחזור) וכן מתנדב שירות אזרחי, באמצעות 'גוף משלח' המעניק מסגרת לוגיסטית וליווי חברתי. הש"שים משתלבים במגוון רחב של משימות: הדרכות בבתי ספר, פעילות חינוכית במרחב הנחל, סיוע בהכנת חומרים חינוכיים, ליווי ימי שדה, הדרכות לקהל הרחב, וכן סיוע בתחזוקה וניטור נקודתי.

עבודתם מתאפיינת במספר יתרונות בהשוואה למדריכי עזר בוגרים המועסקים עבור רשות הניקוז על פי שעות:

- מחויבות גבוהה מאוד; הש"שים נתפסים כחלק מצוות רשות הניקוז.
- הזדהות עם מטרות רשות הניקוז ומטרות סביבתיות.
- זמינות רבה ואפשרות להוביל תהליכים שנתיים רציפים עם מספר תלמידים רב.
- גילם הצעיר, המחויבות הגבוהה והיותם מדריכים קבועים לאורך השנה יוצרים חיבור משמעותי לתלמידים. הדבר תורם לקשב שלהם ולהטמעה טובה יותר של ידע ומסרים¹.
- השתלבות בעבודות תחזוקה קלות בנחל.

כל אלו הובילו לאפשרות להרחבה משמעותית במספר בתי הספר והכיתות שמשתתפים בפעילות חינוכית של הרשות. בשנת הלימודים התשפ"ו (2025-2026), כ-3,000 תלמידי יסודי עד תיכון השתתפו בתוכנית החינוכית של הרשות, כאשר רוב המפגשים התקיימו בשטח הנחל (מספר תלמידים זה כולל גם פעילות בשילוב מדריכים בוגרים בחברה הערבית, המשולבים עקב פערי שפה). בנוסף לכך ישנם מפגשים חד פעמיים לבתי ספר שונים וכן הדרכות לקהל הרחב, בהובלת הש"שים.

¹ על סמך הערכה שנעשתה עבור שנה ל"2024-2025 (עדויות ש"שים וצוות חינוך ברשות הניקוז).

לצד היתרונות, היו מספר אתגרים שהתבררו במהלך העבודה עם הש"שים, ביחס לעבודה עם מדריכי עזר בוגרים:

- צורך במעטפת תומכת משמעותית.
- משימות המהוות אתגר עבורם - כאלו הדורשות מיומנות ניטור גבוהה, תיאום עם כמה גורמים במקביל (בתי ספר, רשויות מקומיות, ספקי ציוד) או הפעלת ציוד שטח הדורש אחריות גבוהה.
- מערך לוגיסטי של הסעות לצורך הגעה לאתרים באגן הנחל, עקב אי יכולתם של הש"שים לנהוג.
- קיימים מענים מקצועיים לקהלים מסוימים שהכשרת הש"שים אינה מספיקה עבורם. כמו כן, פעילותם בסופי שבוע מוגבלת לפעם בחודש בלבד.
- העובדה שהם מגיעים לתקופה קצרה יחסית ביחס לתקופת ההכשרה הנדרשת, דבר הגורם לקושי בשימור הידע הנצבר אצלם משנה לשנה.
- מדריכי עזר בוגרים הם לרוב תושבי האזור, ובכך תורמים לכלכלה המקומית יותר מהש"שים.
- מתנדבי שנת שירות הם מהמגזר היהודי ולכן לא יוכלו לתת מענה להדרכה בשפה הערבית (וללוח הזמנים השונה של מערכת החינוך בחברה הערבית). שילוב מתנדבי שירות אזרחי מהחברה הערבית עשוי לתת מענה לכך.

בהתייחס לעבודה של רשות הניקוז מול הגופים המשלחים, נמצא כי היא הייתה יעילה וברורה ברוב המקרים, והתקיימה חלוקת אחריות טובה בין התמיכה החברתית של אותו גוף לבין הליווי המקצועי מצד הרשות.

קווים מנחים לגיוס ושילוב ש"שים

שלבי התנעה

נושאים להחלטה

- הגדרת הצורך והמשימות הייעודיות למתנדבים: מהן המטרות של גיוס המתנדבים, ועל איזה צורך עליהם לענות? מניסיון הרשות, עולה כי עבודת המתנדבים מתאימה לפעילויות חינוכיות וקהילתיות, כגון הדרכות והסברה, וכן לסיוע בעבודות תחזוקה.
- קביעת היקף: הגדרת מספר התקנים הנדרשים.
- בחירת גוף משלח: חובה לפעול באמצעות גוף בעל "סמל מוסד" הרשאי לקבל מהמדינה תקנים עבור בני ובנות השירות, ואחראי לכלל ההיבטים האישיים של הש"שים והקומונה, כולל אש"ל, מקום מגורים ותמיכה וליווי אישיים ולוגיסטיים. במרבית המקרים הגוף המשלח יהיה תנועת נוער. רשות הניקוז היא הגוף המפעיל ואחראית בעיקר להיבטים המקצועיים של עבודתם. בעת בחירת הגוף המשלח חשוב לבחון מראש את התנאים, הדרישות ומידת הגמישות שכל גוף מציע: ישנם גופים המאפשרים הפרדה ברורה בין הפעילות של הש"שים לבין פעולות פנימיות של הגוף, בעוד אחרים מצפים מהש"שים להשתלב גם בפעילויות המתקיימות במסגרת הארגון עצמו (לדוגמה - פעילות במסגרת תנועת נוער ביישובים). מומלץ לבדוק מה כולל התקן, מהן החובות המוטלות על רשות הניקוז כגוף המפעיל ומה נדרש מהש"שים במהלך השנה, ולהתאים את הבחירה למידת השליטה, העצמאות וכמות השעות שהרשות מעוניינת בהן בהקשר לפעילות המתנדבים.

לוח זמנים כללי לגיוס ש"שים

שלב	מועד מומלץ	פירוט והערות
תחילת מגעים עם הגופים המשלחים והשתתפות בימי גיוס	נובמבר-דצמבר	בימי הגיוס כל המעוניינים בשנת שירות מגיעים ונחשפים לאפשרויות השונות. השתתפות בימי גיוס רחבים של הש"שים חשובה במיוחד, שכן התחרות על כל ש"ש גבוהה ויש שפע של ארגונים המעוניינים בהם. חשוב שהרשות תציג את עצמה באופן מקצועי ומשכנע, הכולל: תיאור מדויק של התפקיד; תחומי האחריות; ההזדמנויות ללמידה והתנאים שיקבלו הש"שים. באופן זה, ניתן לפנות למועמדים הנראים מתאימים ולחזק את הסיכוי שיבחרו בשנת שירות ברשות הניקוז.
ימי חשיפה וראיונות	פברואר-אפריל	הצגת רשות הניקוז בפני המועמדים שבחרו להתקדם עם רשות הניקוז כאפשרות, וראיונות ככל הנדרש. מציאת קורס 'תו תקן' ושריון מקומות בו, בהתאם לצורך.
גיוס והקמת קבוצה	מאי-יולי	גיבוש, הכשרה ראשונית ותכנון לוגיסטי.
תחילת פעילות - הכשרה	ספטמבר-אוקטובר	תחילת פעילות בשטח. לרוב, היקף הפעילות העיקרי במוסדות החינוך יחל לאחר חגי תשרי.

אפשרויות שונות להכשרה ושילוב מתנדבים

הבדלים בין שנת שירות לשירות לאומי/אזרחי *

- שירות לאומי/אזרחי מהווה חלופה לשנת שירות בעיקר בקרב אוכלוסיות שאינן מתגייסות. לכן, מסלול זה מאפשר גיוס מתנדבים ממגזרים שאינם יכולים להצטרף למסלול שנת שירות כמו המגזר הערבי והחרדי, ומרחיב את מגוון המועמדים.
- בניגוד לשנת שירות שבה המתנדבים פועלים שנה אחת, שירות לאומי/אזרחי יכול להימשך שנתיים. היתרון בכך הוא אפשרות לשימור ידע ויציבות מקצועית משנה לשנה. שילוב בין ש"שים למתנדבי שירות לאומי יכול לאפשר חניכה של הש"שים החדשים על ידי המתנדבים הנשארים שנתיים.
- יתרון נוסף הוא שמתנדבי שירות לאומי/אזרחי רשאים לנהוג בעת התנדבותם, בניגוד לש"שים - דבר המאפשר נייודות עבור פעילות בשטחים מרוחקים עם תחבורה ציבורית.
- הגיוס של מתנדבי שירות לאומי/אזרחי יכול להתבצע בשלבים מאוחרים יותר של השנה (מאי-יוני), כיוון שאין דחיפות לבקש דחיית שירות צבאי.
- עבור מתנדבי שירות לאומי/אזרחי, מוטלת על הרשות אחריות רחבה בהרבה מאשר זו המוטלת עליה לגבי ש"שים: נדרש מימון של לינה, כלכלה ותנאים נלווים, וכן אחריות לוגיסטית ורווחתית. לכן, העלות הכוללת עשויה להיות גבוהה יותר.

* נכון לשנה"ל תשפ"ה, ניסיון רשות ניקוז ונחלים קישון עם מתנדבי שירות לאומי/אזרחי עדיין מוגבל, ויש להתייחס לדברים האמורים לעיל בהתאם לכך.

הכשרת 'תו תקן'

כדי שהמתנדבים יוכלו להדריך בבתי ספר באופן רשמי ולהיות מוכרים על ידי משרד החינוך, עליהם לעבור **קורס תו תקן** המועבר באמצעות הגוף המשלח או באמצעות גוף שלישי.

- אפשרות אחת היא שהרשות תתבסס על המסגרת ההכשרתית שמספק הגוף המשלח, ללא תוספת תקציב עבור ההכשרה. עם זאת, יש לקחת בחשבון שבמקרה זה ידרוש הגוף המשלח כי הש"שים יהיו זמינים להשתתף גם בפעילויות פנימיות של אותו גוף (לרוב פעילויות של תנועת הנוער).
- אפשרות נוספת היא הוספת תקציב לכל מתנדב על ידי רשות הניקוז עבור ההכשרה וקורס תו התקן. באופן זה, הרשות מקבלת שליטה גדולה יותר על התכנים המועברים למתנדבים במהלך הקורס. כמו כן, הרשות יכולה לדרוש שעות רבות יותר שיוקדשו לפעילות פנימית של הרשות וזמינות גבוהה של הש"שים במהלך השנה, כך שניתן להגדיל את היקף התלמידים ובתי הספר המשתתפים פעילות חינוכית של הרשות. כאמור, אפשרות זו כרוכה בעלות גבוהה יותר ודורשת מהרשות ליווי נרחב יותר, כולל אפשרות להטמעת תכנים ייעודיים במהלך קורס תו התקן (במסגרת 20 שעות נושא').
- קיים מגוון של הכשרות תו תקן המועברות מטעם גופים שונים, במשרעת מחירים רחבה.
- יש לברר מול כל גוף משלח שעמו מתכוונים לבצע התקשרות את התנאים הפרטניים שלו ומידת ההתגמשות שלו בנושאי תוכן מקצועי ושעות מתנדב.

אחריות הרשות והיקף ליווי נדרש

- הרשות אחראית לספק למתנדבים מסגרת מקצועית ותומכת לאורך כל השנה. החל מהכשרה מתאימה בנושאים כמו סביבה, נחלים, ניקוז, עבודת שטח והדרכה, והמשך בליווי קבוע והדרגתי עד להשתלבות מלאה בפעילות היומיומית של הרשות. בעלי התפקידים הנדרשים הם:
 - **רכז/ת הדרכה מקצועי** - אחראי על תכנון ותכלול הפעילות החינוכית השנתית וכל פעילות נוספת, ועל יצירת תוכנית שנתית ברורה הכוללת מטרות, יעדים ולוח זמנים (גאנט עבודה).
 - **גורם מנהלי** האחראי על ציוד, ביטוחים, נסיעות, תיאומים מול בתי הספר וכל לוגיסטיקה נוספת נדרשת.
- בשלושת החודשים הראשונים, בשלבי קליטת המתנדבים, נדרש ליווי מקצועי אינטנסיבי בהיקף של כ-20 שעות שבועיות, במטרה לבסס ידע, לחזק מיומנויות הדרכה ולהטמיע נהלי עבודה.
- עם תחילת שנת הלימודים והפעילות, היקף הליווי הנדרש משתנה בהתאם לכמות שעות ההתנדבות עבור הרשות. כאשר כל שעות הפעילות של המתנדבים מוקדשות לרשות, נדרש היקף של כחצי משרה עבור הריכוז המקצועי והיקף של כחצי משרה נוסף עבור ריכוז הצד המנהלי.
- על אף שהצד החברתי והאישי מלווה באופן רשמי על ידי הגוף המשלח, על הרשות להיות קשובה ובתשומת לב לשביעות רצונם של המתנדבים, ולוודא שהם מרגישים בנוח ונהנים מעבודתם לאורך השנה.
- קורס תו תקן שנתי (ראו לעיל) - יש לבדוק האם קורס כזה נדרש עבור המתנדבים. הקורס מתקיים באמצעות גופים חיצוניים (לעיתים דרך הגוף המשלח). אם מעוניינים שהמתנדבים יעברו אותו, יש לאתר קורס מתאים ולברר מקומות זמינים ועלות נוספת נדרשת.
- תחבורה והסעות - הסעת המתנדבים דורשת היערכות מוקדמת ותיאום יומיומי. לרוב, הש"שים משתמשים בתחבורה ציבורית באמצעות רב-קו, כאשר הגוף המשלח משתתף בעלויות הנסיעה. מכיוון שלמתנדבים אסור לנהוג במהלך שנת השירות, יש להתחשב בכך

בעת תכנון הפעילות בשטח, על מנת לאפשר את עצמאותם של המתנדבים. רצוי לבחון מראש פתרונות הסעה נוחים ויעילים. מתנדבי שירות לאומי רשאים לנהוג במהלך התנדבותם והדבר עשוי להתאים לרשויות שבהן אתרי הפעילות מרוחקים או בעלי נגישות מוגבלת.

- מניסיון שנצבר, עלה כי חשוב לתכנן מול המתנדבים לוח זמנים ברור וידוע מראש ולייצר שקיפות לגבי הפעילות המתוכננת. בנוסף, יש לתמוך במתנדבים באופן אקטיבי מול מוסדות החינוך והמורים בתחילת הפעילות, שכן אלו לעיתים מגיבים בשלילה או בהפתעה לגילם הצעיר של המתנדבים ועלולים להקשות על מהלך תקין של הפעילות. ליווי נכון מצד הרשות, כולל הכנה וחניכה, מסייע להתמודד עם מצבים כאלה ולבסס אמון מקצועי של מוסדות החינוך מול המתנדבים ורשות הניקוז.

היקף השקעה תקציבית

הפעלת ש"שים ברשות הניקוז דורשת היערכות והקצאת משאבים לאורך כל השנה. מניסיונה של רשות ניקוז ונחלים קישון עולה כי בהיקפי פעילות חינוכית גדולים, העלויות השנתיות לפעילות חינוכית המבוססת על מתנדבי שנת שירות עשויות להיות דומות או אף נמוכות מפעילות המבוססת על מדריכים חיצוניים (פרילנסרים או דרך הסכם עם ספק של שירותי הדרכה).

ההשפעה של היקף הפעילות נובע מכך שחלק מרכיבי העלות בהעסקת מתנדבים הם קבועים ללא קשר למספרם. לדוגמה – עלות גיוס לגוף משלח, שכר דירה וכד'. לכן, החיסכון הכספי עשוי לעלות עם עלייה במספר המתנדבים שהרשות תגייס.

שימור ידע ורצף שנתי

שימור הידע והמשכיות בין מחזורי הש"שים הוא מרכיב מרכזי בהצלחה. ככל הניתן, מומלץ שמתנדבים ותיקים יחפפו את המחזור החדש במהלך חודשי הקיץ, באופן שמאפשר העברת ידע מקצועי ושימור תהליכי עבודה קיימים. במקרה של גיוס מאוחר לצבא ובמצב שבו אין מתנדבי שירות לאומי/אזרחי הממשיכים שנתיים רצופות, ניתן לשלב "מלווה בוגר" מבין הש"שים של השנה הקודמת לתקופת התנדבות ארוכה יותר.

מחברי המדריך: **רויטל ריקליון, עלאא קדורה** – אגמא

תודה לעובדי רשות ניקוז ונחלים קישון על סיועם הרב בהכנת המדריך:

עדנן כבישי – מנהל תחום חינוך וניהול שטח

ניר פפאי – מנהל פרויקט שיקום נחל ציפורי

ליאת יחיאלי – רכזת חינוך

נתיבה נהרי רייבי – מנהלת אגף כספים ומש"א